

Moson vármegye nyomdászata a kezdetektől 1918-ig

Kis Krisztián Bálint

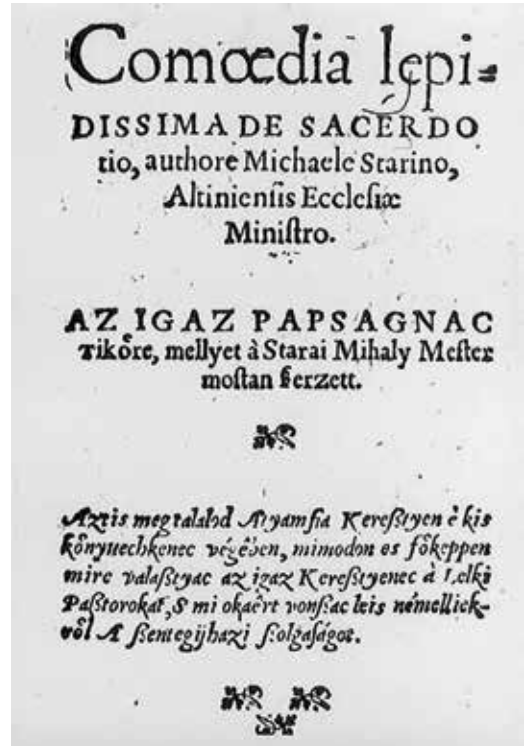
Moson vármegye összefoglaló nyomdászattörténete adóssága volt a helytörténetírásnak. Az egykori vármegye egész területe eleve kicsinynek számított, székhelye a hajdan önálló Magyaróvár. A vármegye az államalapítás óta két – a magyar és a német – nyelvterület között feküdt. Az etnikai kép a török idők következtében horvát betelepülőkkel még tovább színesedett. Sajátos vonás, hogy a 16. század után közvetlenül az 1836 és 1918 közötti időszakkal foglalkozunk, mivel közben nem működött állandó nyomda.

MAGYARÓVÁR

A vármegyeszékhely előkelő helyet foglal el a hazai nyomdászat történetében. Huszár Gál, a reformáció jeles alakja hozta létre az első helyi officinát, mely része a 16. században országszerte működő 18 műhelynek. Magyaróvári felszerelésének egy részét további három nyomdahelyén is használta.

A mesterséget 1557-ben a kor neves tipográfusánál, a bécsi Hoffhalter Rafaelnél tanulta ki, tőle vásárolt nyomdafelszerelést, majd Magyaróváron felállította kottakészlettel és krakkói betűkkel kiegészített nyomdáját. A sárvár-újszigeti tipográfiaiából könyvdíszeket is beszerzett. 1558-ban Magyaróváron ő adta ki az első magyar nyelvű prédikációs könyvet, majd 1560-ban már Kassán találjuk. Magyaróvári nyomdájából három kész protestáns művet ismerünk, két magyar és egy latin nyelvűt. Egyik kiadványában három prédikációja szerepel.

Huszár Gál röpkeéletű officinája után évszázadok szálltak el Moson vármegye felett újabb nyomda nélkül. Míg nem 1836-ban beindította nyomdagépeit, az utód vállalkozást is beleszámítva államosításig működő nyomdáját Czéh Sándor. Még 1825-ben került inasként szülővárosa, Streibig Lipót győri nyomdájába.

Sztárai Mihály Óvárott 1559-ben megjelent műve

1835-ben kapott engedélyt saját nyomda felállítására Magyaróváron. A „császári és királyi kiváltságos könyvnyomda” első megbízása vásári vásárcédulák nyomtatása volt 1836-ban. Ezután a vármegyei közigazgatás állandó megrendelésekkel látta el, de az 1818-ban alapított helyi gazdasági tanintézet kiadványai miatt versenyre kényszerült a bécsi és pozsonyi nyomdákkal. Jellegzetesek voltak vásári ponyvái és kalendáriumai. 1848-ban a nyomda három fa- és egy Stanhope-féle vassajtóval dolgozott. Az 1849 után megyeszerte jelentkező konkurencia miatt Czéh csak megrendelésre dolgozott. A nyomtatóüzem 1857-ben Löser-féle gyorssajtót szerzett be. A nyomda 1861-től

Czéh-Sándor nyomtatvány – a szerző gyűjteményéből

1908-ig a dunántúli evangélikus egyház könyveinek kizárólagos nyomtatója volt.

A kisebbik fiú, *Czéh Lajos* 1880 után vette át a nyomda irányítását, mely 1910-ben beolvadt A „Mosonvármegye” Könyvnyomdájába. A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület 1992-ben emléktáblát helyezett el azon az épületen, ahol a sokrétű Czéh-család tevékenykedett. Egy-Czéh-leszármazott adta ki a vállalkozás illusztrációinak mintakönyvét, melynek 53 számozott lapján 1179 fametszet található.

A Czéh-nyomda bibliográfiájában 1207 kiadványt vettek számba – nem számítva 11 sajtóterméket. A kiadási évszám nélkül megjelent korai kiadványok száma 78. Ebből német nyelvű 46, magyar 31 és latin egy nyomtatott mű. 1836-tól az 1848-as áprilisi törvényekig 181 kiadvánnyal számolhatunk. A kötetek közül 85-féle magyar, 78-féle német nyelvű. A latin nyelv 14 kiadvánnyal képviselteti magát. Az 1848/49-ben az áprilisi törvények alapján készített kiadványlajstromok szerint 102 hivatalos nyomtatvány került ki a nyomda sajtói alól, melyek közül 53 német nyelvű, néhány bilingvis (magyar és német nyelvű).

Az 1850 és 1866 közé eső időszakból 210 kiadványt sikerült összeszámolni. A német nyelvű művek száma 107, magyar nyelvű 83. A bilingvis munkák csoportja öt nyomtatványból áll. Az egyetlen latin nyelvű nyomdatermék keresztelési anyakönyvi kivonat formanyomtatványa. A korszak legtermékenyebb nyomdaéve az 1856 volt, 22 kiadvánnyal, a legszerényebb esztendő pedig az 1851, három nyomtatvánnyal. 1867-től a nyomda 1909-ig tartó működéséig 635 nyomtatványt gyűjtöttek össze. Közülük 419 magyar, 110 német nyelvű. A bilingvis nyomtatványok száma 92. Közülük egy magyar–francia nyelvű szakmunka, a többi magyar–német nyelvű. A horvát nyelvű kiadványok száma 11. A latin nyelvet két kötet képviseli. Háromnyelvű (magyar–német–latin) szakkiadvány színesíti a kápet. A legtöbb (negyedszáz) kiadvány 1897-ben jelent meg.

Horváth Vilmos feltehetően 1890-től 1913-ig működő nyomdájából egy kiadvány ismert. Kérésreletű közös vállalkozás volt a *Berghofer* és *Weisz nyomda* 1899-től.

Czéh Sándor-nyomtatvány – a szerző gyűjteményéből

Ligeti István 1907-ben alapított, majd szintén A „Mosonvármegye” Könyvnyomdájába olvadó nyomtatóüzeméből 14 kiadvány ismert. A 13 magyar nyelvű mű közül négy helyi szervezeti alapszabály, kettő-kettő szakkönyv, alkalmi mű és könyvtári jegyzék, egy-egy pedig romákkal, aztán a korszak nagy technikai újdonságával, autóval foglalkozó munka, valamint tankönyv. A német nyelvű kiadvány az egyik helyi alapszabály fordítása. A nyomdából néhány szép kiállítási aprónyomtatvány is ismert.

A több hajdani helyi nyomdát magába olvasztó, újságkiadásra is szakosodott mamutvállalkozás, A „Mosonvármegye” Könyvnyomdájából ötvenféle kiadványt találtunk a kezdő évből, 1910-től. Közülük 46-féle magyar, a többi német nyelvű. A magyar nyelvű nyomtatványokon belül húszféle szakkönyv. Alkalmi kiadványból kilencféle, közigazgatási műből, helyi iskolai értesítőtől és pénzügyi jelentésből három-háromféle lettünk. Két kiadvánnyal képviselteti magát az irodalom. Egy-egy nyomtat-

Ligeti István nyomtatványa – a szerző gyűjteményéből

„Vármegyei” kiadvány – a mosonmagyaróvári Huszár Gál Városi Könyvtár gyűjteményéből

ványt találtunk országos szabályzat, helyi szervezeti alapszabály, étkezés, társadalomtudomány, földrajz és tankönyv témakörben. A német nyelvű kiadványok száma négy. A nyomda alkalmi képeslapot is készített. Steiner Antal nyomdája 1910 és 1913 között működött.

NEZSIDER

A nyomdaalapítás Ruzske Leopold helyi könyvkereskedő és veje, Horváth Béla nevéhez fűződik 1882-ben. A kis kézisajtón meghívók, majd hivatali nyomtatványok készültek. 1887-ből való a katolikus énekeskönyv első kiadása.

Ettől kezdve a közös vállalkozás kiadóként és nyomdaként magyar, német és horvát nyelvű imakönyveket jelentetett meg. Iskolai segédkönyvek is napvilágot láttak itt. A nyomdát 1890-től kizárólag Horváth Béla vezette. Ekkor vált szükségessé egy második nyomdagép beállítása is. 1900 körül a vállalkozás a főúton

Jobbra a nezsideri főtéren működő nyomda

volt, majd 1910 körül már a főtéren működött. 1890-től 23-féle kiadványt találtunk. A 18-féle német nyelvű nyomtatvány közül nyolcféle kalendárium, hétféle vallási mű, kettő emlékkiadvány, egy pedig helyi földrajzi munka. A fennmaradó öt magyar nyelvű mű közül kettő alkalmi kiadvány, egyféle tankönyv két kiadása, egy helyi szervezeti pénzügyi jelentés és egy szervezeti alapszabály.

MOSON

A vármegyével azonos nevű, akkor még önálló település első nyomdása *Grünfeld Ignác* volt. 1898 és 1913 között működő nyomtatóüzemből háromféle aprónyomtatvány ismert – egy meghívó, egy programismertető és két mozaiképes fekete-fehér képeslap.

Süssmann Adolf nyomdája 1912-től üzemelt. *Fischer Ignác* nyomdász pedig a következő években tevékenykedett. Ismeretlen nyomdanévvel háromféle kiadványt találtunk.

KIRÁLYHIDA

Brandweiner Vilmos 1900-tól működő nyomtatóüzemből három kiadvány ismert. Kettő közülük magyar nyelvű lövészeti szakkönyv,

egy pedig szervezeti alapszabály kiadványa. A második helyi nyomdaüzemet *Vogel Károly Gusztáv* vezette, feltehetően 1917-ig.

Ismeretlen nyomdanévvel egy német nyelvű kiadványra leltünk.

MAGYARKIMLE

A Jó Iratokat Terjesztő Nyomda (*Buchdruckerei zur Verbreitung guter Schriften*) tulajdonosa *Gladich Pál* magyaróvári születésű katolikus plébános volt. A magyarkimlei nyomda alapítási évét 1909-re tehetjük. A nyomdából 27-féle kiadványt ismerünk 1916-ig. Ezek közül egy tucat német nyelvű vallási mű, tízféle magyar nyomtatvány, négy egyházzenei kotta és egy horvát nyelvű vallási mű, mely a nyomda eddig ismert legkorábbi kiadványa. A magyar nyomtatványokon belül Kárpáti Endre ifjúsági elbeszéléseinek sorozatából hétféle kiadvány ismert. Ezenkívül rendhagyó módon egy női munkás emancipációval kapcsolatos munkát, egy földrajzi és egy vallási művet találtunk.

Gladich országos jelentőségű gyermek- és ifjúsági lapkiadásának része volt az *Órangyal* című, de nem helyben nyomtatott folyóirat is.

Magyarkimlei nyomdatermék – a győri Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér gyűjteményéből

NÉMETJÁRFALU

A település nyomdája a helyi evangélikus lelkész, a német származású *Hildebrand Keresztély* 1918-tól működő házinyomdája volt. Protestáns egyházi kiadványok, jegyzőkönyvek és német nyelvű kis terjedelmű nyomtatványok jelentek meg itt.

ÖSSZEGRÉS

Egész Moson vármegye területén a kezdetektől 1918-ig hat nyomdahelyen 15 nyomdával számolhatunk. Az imponáló 16. századi kezdet, Huszár Gál protestáns nyomdája három vallási művel képviselteti magát. A későbbiről ismert nyomtatványok száma 1918-ig – a sajtótermékek kivételével – a vármegyeszékhelyen, Magyaróváron a legtöbb: a Czéh-nyomda 1207 tételen felül 65-féle nyomtatvány. Magyarkimlérről 27-féle, Nezsiderből 23-féle, az önálló Mosonról hatféle, Királyhidáról négyféle nyomtatvány adataival rendelkezünk.

IRODALOM

Czéh Sándor magyaróvári nyomdász–kiadó illusztrációinak Mintakönyve az 1836 és 1875 közötti évekből. Bp., 1998.

Helle Mária: *Vásári cédulától az agrárszak-könyvekig.* Bp., 2015.

Horvath-Druck seit 1854. Neusiedl am See [2004.]

Horváth József: *Gladich Pál (1855–1922).* In *Arrabona* 38. Győr, 2000. 307–328. p.

Kimlei Péter: *Egy könyvbarát vállalkozó.* In *Széljárás* 2013/1. sz. 41–43. p.

A Magyar könyvészet és a Magyar Könyvkereskedők Évkönyve évfolyamai.

Mosonvármegye emlékkönyve Magyaróvár, 1928.

V. Ecsedy Judit: *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában 1473–1800.* Bp., 1999.

